

“MISSA LUMINOSA” ОЛЕКСАНДРА РОДИНА: ОНОВЛЕННЯ ЖАНРУ МЕСИ

Макаренко Олександр Ігорович,

здобувач освітньо-наукового ступеня доктора філософії кафедри музикознавства,
композиції та виконавської майстерності
Дніпровської академії музики
ORCID ID: 0009-0007-2134-7133

У статті розглядається один із новітніх творів сучасної камерної духовної музики, що належить провідному українському митцю Олександру Родіну (народився в 1975 р.). Він є затребуваним композитором у різних жанрах – симфонічному (симфонічні цикли «Барахолка», «Художник Ваган»), театральному (балети «Аладдін» за мотивами «Книги тисячі і однієї ночі», «Пори року», «Вій» за повістю М. Гоголя, опера «Катерина» за поемою Т. Шевченка), камерно-інструментальному («Книга мрій», «Largamente»). Пріоритетними сферами творчості О. Родіна можна вважати кантатно-симфонічну («Requiem», «Stabat Mater», «Любов і смерть» на слова Ш. Бодлера) та хорову музику, зокрема духовну («Панахида», «Піснь Всесвятий Богородиці»). Особливе місце серед духовної хорової музики О. Родіна посідає твір, визначений ним як «Missa Luminosa» («Світла меса»). Композитор репрезентує новий погляд на усталений хоровий жанр духовної музики, оскільки пропонує незвичний виконавський склад: замість симфонічного оркестру – запропонований струнний квартет, функція хору замінена партією соліста – сопрано. Отже, у месі О. Родіна переплетені традиції католицької духовної жанрової моделі з канонічним латинським текстом, наявністю обов'язкових розділів – «Kyrie», «Gloria», «Credo», «Sanctus», «Benedictus», «Hosanna» та «Agnus Dei» й ознаки камерно-вокальних жанрів. «Missa Luminosa» О. Родіна демонструє внутрішню багатожанровість і різноманітність: у ній приховані ознаки концерту, моноопери, свого роду «вокального» квінтету, вокального циклу тощо. У деяких частинах меси О. Родіна можна виокремити ознаки концертної арії, монологу. Музичне письмо відзначається полістилістичністю з алюзіями творів барокової музики. Тенденція до мінімізації учасників дійства свідчить про камернізацію жанру меси, тобто її оновлення. Ще одним чинником осучаснення меси О. Родіна «Missa Luminosa» є включення інструментального епілогу-постлюдії, не притаманної всім відомим нам зразкам даного хорового духовного жанру. Окрім того, бюджетний варіант сприяє конкурентоспроможності меси разом із різними форматами її виступів, як-от: відеокліпи, локації, відео з ілюстраціями та фотографіями. Відомі варіанти декількох видів виконання й інтерпретаційних версій «Agnus Dei». Окрім основної, оригінальної версії – для сопрано та струнного квартету, відзначимо такі: для органа; для сопрано з органом; для сопрано з камерним оркестром; для сопрано з камерним ансамблем. Останнє виконання відбулось у Софії Київській у рамках фестивалю «Bouquet Kyiv Stage 2023». «Agnus Dei» О. Родіна співзвучний молитовній програмі концерту. Беручи до уваги атмосферу виконання – в умовах концерту, фестивалю, але у храмових будівлях, як-от: Софія Київська, Львівський будинок органної та камерної музики, Hundborg kirke (Данія), переконаємось у поєднанні феноменів духовного (жанр, текст, зміст) і концертного, тобто «концертізації» духовних творів.

Ключові слова: меса, композитор, духовний, жанр, хор, Родін, сопрано.

Makarenko Oleksandr. Oleksandr Rodin's "Missa Luminosa" – an updated version of the mass

One of the latest work of contemporary chamber sacred music by one of the leading Ukrainian artists, Oleksandr Rodin is examined in the article. He is a popular composer in various genres – symphonic (symphonic cycle «Flea Market», «The Artist Vagan»), theatrical (ballets «Aladdin», «The Seasons», «Viy», opera «Catherine»), chamber instrumental («Book of Dreams», «Largamente»). The priority areas of his work are cantata-symphonic («Requiem», «Stabat Mater», «Love and Death») and choral music, including spiritual music («Requiem», «Song to the All-Holy Mother of God»). A special place is occupied by the work designated by the composer «Missa Luminosa» («Luminous Mass»). He represents a new perspective on the established choral genre of sacred music, as it offers an unusual performing lineup – instead of an orchestra, a string quartet, instead of a choir, a soprano. Thus, in O. Rodin's mass, the traditions of the Catholic sacred genre model with the canonical Latin text – «Kyrie», «Gloria», «Credo», «Sanctus», «Benedictus», «Hosanna», «Agnus Dei» the presence of obligatory sections, and the features of chamber vocal genres are intertwined. O. Rodin's «Missa Luminosa» demonstrates internal multigenre and diversity: concert, mono-opera, «vocal» quintet, vocal cycle, etc. In some parts of the mass, one can distinguish signs of a concert aria and a monologue. The musical writing is marked by polystylistic character with allusions to the works of Baroque. The tendency to minimize the participants of the action indicates the chambering of the mass genre namely its renewal. Another factor of modernization of the mass «Missa Luminosa» by O. Rodin is the inclusion of the instrumental epilogue-postlude not inherent all known examples of this choral spiritual genre. Besides, the budget option promotes competitiveness of the mass together with various formats and performances: video with illustrations and photos. Several performances and interpretive versions of the Agnus Dei are known. In addition to the main, original version for soprano and string quartet, we note the following: for organ; for soprano and organ; for soprano and chamber orchestra; for soprano and chamber ensemble. The last performance took place in St. Sophia of Kyiv as part of the Bouquet Kyiv Stage 2023 festival. «Agnus Dei» by O. Rodin is in tune with the concert's prayer program. Considering the atmosphere of the performance, it in the conditions of a concert and festival setting, but in church buildings: St. Sophia of Kyiv, Lviv House of Organ and Chamber Music, Hundborg Kirke (Denmark), we are convinced of the combination of the phenomena of the spiritual (genre, text, content) and concert, that is, the «concretization» of spiritual works.

Key words: mass, composer, spiritual, genre, choral, Rodin, soprano.

Вступ. Сучасний етап особливого інтересу до розмаїття жанрів духовної музики в різних сферах, серед іншого, визначає сутність явища «неосимволізму» (термін О. Маркової [3]). Численні жанри духовної музики, як головного вектора творчості, перебувають у центрі уваги композиторів і ХХ, і ХХІ ст., але потребують їх перегляду й оновлення, пристосування до сучасних потреб слухачької аудиторії. Під оновленням маються на увазі тенденція до камернізації – спрощення виконавського складу, скорочення масштабів; включення новітніх технічних засобів, які візуалізують той чи інший твір. Адже «духовна музика, привертаючи все більшу увагу композиторів, багато в чому спирається на певні традиції, як атрибути <...>. Вимоги часу підштовхують до нових рішень, нових форм, виконавських моделей» [2, с. 11].

Такий процес оновлення духовних творів стосується й меси – одного зі значущих і вагомих музичних жанрів. Згадаємо, що до Х ст. меси виконувались одноголосно (григоріанський спів), але далі набирали все більше обертів, що привело до їх трансформації, уже із ХVІІ ст. вони виконувались з інструментальним супроводом. Натепер ми маємо велику кількість варіантів виконання, серед іншого – і у джазовій манері, оновлених творів цього жанру.

Матеріали та методи. Матеріалом наукової статті було обрано сучасну месу одного із провідних українських композиторів Олександра Родіна “Missa Luminosa”, яка є свідомим нових звершень. На думку музикознавців, композиторський стиль О. Родіна можна визначити як «неоакадемічний», оскільки він «у своїй музиці проявляє схильність наслідувати установлені канони сучасної української академічної музики та поєднувати їх з модерним музичним «словником» ХХІ ст.».

У роботі застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: біографічний – для ознайомлення із творчим портретом композитора О. Родіна та його жанровими пріоритетами; історично-порівняльний – у визначенні особистостей запропонованого твору в контексті інших зразків жанру меси; аналітичний – безпосереднє звернення до музичного тексту меси “Missa Luminosa”.

Музиці композитора О. Родіна властиве парадоксальне поєднання чистої гармонії та дисонансу, ліричних і драматичних моментів, мелодизму й алеаторики, імпресіонізму з експресіонізмом [1].

Лауреат міжнародних конкурсів, премій театральних фестивалів за найкращу музику до драматичних вистав, О. Родін є затребуваним композитором у різних жанрах – симфонічному (симфонічний цикл «Барухолка», «Художник Ваган», “Stabat Mater”), театральному (балети «Аладдін», «Пори року», «Вій», «Вгору по річці», «Видіння Рози», опера «Катерина»), камерно-інструментальному («Книга мрій», «Ескізи для фортепіано», “Largamente”, «Після прочитання Лавкрафта» для струнних). Пріоритетними сферами творчості О. Родіна можна вважати кантатно-симфонічну (“Requiem”, «Любов і смерть») та хорову музику, зокрема духовну

(«Панахида», «Піснь Всесвятій Богородиці»). Особливе місце належить твору, визначеному композитором як “Missa Luminosa” («Світла меса»).

Результати. “Missa Luminosa” for Soprano and String Quarter – один із новітніх творів сучасної камерної духовної музики; у ньому О. Родін репрезентує новий погляд на усталений хоровий жанр духовної музики, оскільки пропонує незвичний виконавський склад: замість оркестру – струнний квартет, замість хору – сопрано. У месі О. Родіна переплетені традиції католицької духовної жанрової моделі з дотриманням канонічного латинського тексту, присутністю обов’язкових розділів меси *ordinarium*, ознаки камерно-вокальних жанрів. Відсутність хорового масиву як провідного чинника жанру меси та «повноцінного» оркестрового супроводу схиляє, немов модулює в інші жанрові пріоритети: концерту для голосу, моноопери, «вокального» квінтету, вокального циклу тощо. В деяких частинах меси можна виокремити ознаки концертної арії, монологу. Отже, “Missa Luminosa” О. Родіна демонструє внутрішню багатожанровість і різноплановість.

Музичне письмо відзначається полістилістичністю з алюзіями творів бароко. Тенденція до мінімізації учасників дійства свідчить про камернізацію жанру меси, тобто її оновлення. Окрім того, бюджетний варіант сприяє її конкурентоспроможності, разом із різними форматами виступів: відеокліпів, локацій, відео з ілюстраціями і фотографіями. Ще одним чинником осучаснення меси є включення постлюдії, не притаманної всім відомим нам зразкам даного жанру.

Перша частина “Kyrie eleison”, що починається зі вступу оркестру, невелика за обсягом, сповнена лірико-споглядального настрою, позбавлена різких контрастів і тональних зрушень. Вона визначається стабільним ритмічно-емоційним тонутом, рівномірною ритмікою. Їй властиві поліфонізація музичної тканини, розшарування оркестрових голосів, характерний плавний рух мелодії із частими затриманнями й оспівуваннями. Усі перелічені чинники загалом становлять перший образно-змістовний і тематичний комплекс усієї меси. Поєднання “Kyrie eleison” прийомом *attacca* із другою частиною “Gloria” утворює відчуття вступної функції першої частини.

На відміну від “Kyrie”, “Gloria” має розгорнуту фактуру, насичену темповими змінами (*Allegro*, *Lentamente*, *Allegro moderato* тощо) і розгортається в подібну тричастинну репрізної форми (репріза – ц. 11). Крайні розділи “Gloria” відтворюють алюзію музики інструментального бароко (концерти А. Вівальді, Й.С. Баха). У середніх розділах є деякі збіги з інтонаційним тезаурусом першої частини “Kyrie eleison” (її початкова інтонація *cis – h – gis – a – gis* проводиться у другій частині меси – ц. 8, т. 5).

“Gloria” відокремлена від наступного “Credo” – традиційно осередку всього твору, змістово-образну його серцевину. Саме тут відбуваються найголовніші події із життя Ісуса Христа – від розп’яття до його воскресіння. “Credo” меси О. Родіна являє собою єдине ціле без розподілу на номери; окрім того, і між внутрішніми

його розділами відсутні різкі контрасти. Початкова секундова інтонація “Credo” з остинатним ритмічним малюнком (короткий пунктир і чверть на сильній долі) пронизує всю частину і стає її тематичним базисом. Отже, в основу третьої частини меси покладено одну з найстійкіших усталених музично-риторичних формул – жалобну секундову інтонацію з розгойдуванням (gis – a – gis).

Четвертий розділ меси включає в себе номери “Sanctus”, “Benedictus” та “Hosanna”. Потрібно звернути увагу на особливу рельєфність символіки, зашифрованої в музичному тексті “Sanctus”, що підтверджує поняття та сутність «неосимволізму». Можна згадати твердження О. Маркової, що «першосимволами музики як утілення Гармонії світу <...> виступають правильні числові пропорції, що народжують і тонність як таку, і інтерваліку, смисл яких – долучення до Божественної суті» [3, с. 37].

Початкова тема “Sanctus” (Largo) викликає безпосередньо асоціації із символом Трійці: на це вказує складний розмір 9/8, що розкладений по трьох групах простого розміру 3/8 у всіх тактах, синхронний рух у голосах з опорою на ритмічну групу із трьох восьмих. Тим самим фігури наповнюються духовним змістом, перетворюються на символи висловлювання філософських, етичних і релігійних ідей, відповідають визначенню «нової сакральності» [4].

В епізоді “Benedictus” привертають увагу водночас дві стійкі символічні музичні фігури: у віолончелей поступово низхідний рух catabasis (символ печалі, оплакування), а в партії першої скрипки (з т. 471) і в сопрано – інтонація оспівування як ключова інтонація “Benedictus”, пов’язана із символікою хреста, розп’яття.

Останній епізод “Hosanna”, доводячи весь розвиток до найвищої кульмінації ff (т. 634), безпосередньо поєднується із заключним “Agnus Dei”. Останній сприймається як своєрідна тиха, лірична кульмінація всієї меси. Тематичним ядром “Agnus Dei” стає інтонація оспівування як у струнному супроводі, так і в співочому голосі. Інструментальна “Postludium” – післямова – це радше голос автора як коментатора, резюме. Тема постлюдії фіксує початковий музичний матеріал “Kyrie eleison” у дзеркальному відображенні. Тим самим утворюється аркоподібна симетрична структура всього твору.

Заключний розділ “Missa Luminosa” О. Родіна – “Agnus Dei” – відокремився і виконується як самостійна частина меси. Адже саме в ній зосереджений той моли-

товно-духовний стан, що властивий всій месі і максимально наближений до нашої сучасності. “Agnus Dei” виділяється не тільки своєю змістовою наповненістю, але й тематизмом, що концентрує в собі найвиразніші та найтиповіші інтонаційні блоки твору, генерує тим самим провідну лірико-рефлексійну, медитативно-філософську глибину “Missa Luminosa”.

Висновки. Натепер існують варіанти декількох виконань та інтерпретаційних версій “Agnus Dei”. Окрім основної, оригінальної версії – для сопрано та струнного квартету, відзначимо такі: для органа (транскрипція Якобуса Гладзиви); для сопрано з органом; для сопрано з камерним оркестром; для сопрано з камерним ансамблем. Останнє виконання відбулось у Софії Київській у рамках фестивалю “Bouquet Kyiv Stage 2023”. “Agnus Dei” О. Родіна співзвучний молитовній програмі концерту, адже, на думку журналістки Марії Кабацій, “Agnus Dei” прямо сьогодні звучить із точки жертвовності світу і це момент, коли постають питання: «Хто ми? Що ми? Які наші сенси і цінності» [7]. Тут є надія на мир у всьому світі, на гармонію, на душевну рівновагу.

Ураховуючи атмосферу виконання – в умовах концерту, фестивалю, але у храмових будівлях, як-от: Софія Київська, Львівський будинок органної та камерної музики (колишній костел і монастир святої Марії Магдалини), Hundborg kirke (Данія), переконуємось у поєднанні феноменів духовного (жанр, текст, зміст) і концертного, тобто «концертізації» духовних творів.

Отже, “Missa Luminosa” («Світла меса») О. Родіна відповідає різновиду жанру “Missa Solemnis” («урочиста велика меса»). Як її варіант вона написана з дотриманням повної структури шестичастної “Ordinarium missae” [4; 5]. Водночас жанр меси поданий у сучасному оновленому вигляді. На це вказує насамперед незвичний камерний виконавський склад – струнний квартет і сопрано. Новизна твору О. Родіна полягає у відмові від хорового звучання, що було закладено первісно у стародавній жанр меси. Адже «вимоги часу підштовхують до пошуку нових рішень, нових форм, виконавських моделей. Такий процес оновлення передусім помітний у тих жанрах, які передбачають і церковну, і концертну практику: духовний концерт, пасіони, псалми, меси» [5, с. 30].

Абсолютна рівновага вокального (сопрано) й інструментального (струнний квартет) начал зміщує головний акцент із вокальності як головного чинника меси – вокально-хорового за своєю природою жанру – і орієнтує її більш на камерно-вокальний жанр.

Література:

1. Olexander Rodin. Олександр Родін /Л. Кияновська та ін. 1975. URL: <https://ukrainianlive.org/rodin-olexander>.
2. Хмилюк Т. “Messa-memoria” М. Попова та «Урочиста меса» О. Польового в контексті оновлення традицій сучасної української духовної музики. Наукове обґрунтування творчого мистецького проекту. 79 с. URL: <https://nnidam.dp.ua/atestatsiya-kadriv-vyshchoyi-kvalifikatsiyi/osvitno-tvorchuuy-stupin-doktor-mystetstva/>.
3. Маркова О. Неосимволізм музики XXI ст. та виконавське музикознавство. *Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2018. № 3. С. 209–213.
4. Маркова О. Символіка і семантика музичної знаковості. *Українська асоціація когнітивної лінгвістики і поезики* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Одеські діалоги культур: творчість, людина,

мова». *Круглий стіл «Риторика медійного дискурсу»* (preliminary edition), 26–27 листопада 2021 р. Одеса : Фенікс, 2021. С. 36–39.

5. Хмилюк Т. “Messa-memoria” М. Попова: канонічне та неканонічне прочитання жанру. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Дрогобич, 2021. Вип 44. Т. 3. С. 65–69.

6. Хмилюк Т. Оновлення жанрів в українській духовній музиці ХХІ ст. *Музичний твір у перетині сучасних інтерпретаційних процесів* : матеріали науково-практичних конференцій. Дніпро : Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки, 2022. С. 30–33.

7. Кабачій М. Чотири тривоги й акція пам’яті: яким фестиваль «Букет» повернувся до Софії Київської і що там відвідати. *Українська правда* : інтернет-видання. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/08/18/255982/>.

References:

1. Kyianovska, L., Mazepa, T., Syrotynska, N. Olexander Rodin. Olexander Rodin. 1975. URL: <https://ukrainianlive.org/rodin-olexander> [in Ukrainian].

2. Khmyliuk, T. “Messa-memoria” М. Popov ta “Urochysta mesa” О. Polovoho v konteksti onovlennia tradytsii suchasnoi ukrainskoi dukhovnoi muzyky [M. Popov’s “Messa-memoria” and O. Polevyyi’s “Solemn Mass” in the context of renewing the traditions of contemporary Ukrainian sacred music]. Scientific substantiation of the creative art project. 79 p. URL: <https://nni-dam.dp.ua/atestatsiya-kadriv-vyshchoyi-kvalifikatsiyi/osvitno-tvorchyy-stupin-doktor-mystetstva/> [in Ukrainian].

3. Markova, O. (2018). 21’st century music neosymbolism and performing musicology. *National Academy of Management*. P. 209–213 [in Ukrainian].

4. Markova, O. (2021). Symbolika i semantyka muzychnoi znakovosti [Symbolism and semantics of musical signification]. *Ukrainian Association of Cognitive Linguistics and Poetics: Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Odesa Dialogues of Cultures: Creativity, Man, Language”*. Round table «Rhetoric of media discourse» (preliminary edition). Odessa: Feniks. P. 36–39 [in Ukrainian].

5. Khmyliuk, T. (2021). “Messa-memoria” М. Popova: kanonichne ta nekanonichne prochyttannia zhanru [M. Popov’s “Messa-memoria”: canonical and non-canonical readings of the genre]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Interuniversity collection of scientific papers by young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*. Issue 44, volume 3. Drohobych. P. 65–69 [in Ukrainian].

6. Khmyliuk, T. (2022). Onovlennia zhanriv v ukrainskii dukhovnii muzytsi ХХІ st. [Renewal of genres in Ukrainian sacred music of the twenty-first century]. *Muzychnyi tvir u peretyni suchasnykh interpretatsiinykh protsesiv*. Materials of scientific and practical conferences. Dnipro: M. Glinka Dnipropetrovs’k Academy of Music. Dnipro [in Ukrainian].

7. Kabatsii M. Chotyry tryvohy y aktsiia pamiati: yakym festyval “Buket” povernuvsia do Sofii Kyivskoi i shcho tam vidvidaty [Four alarms and an action of remembrance: how the Buket festival returned to St. Sophia of Kyiv and what to visit there]. *Internetvydannia “Ukrainska Pravda”*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/08/18/255982/> [in Ukrainian].